

GUNTHER DÓRA

CSEREHÁT HANGJA

Közösségi filmezés Csereháton

„Én mindig filmes akartam lenni, már ötévesen orvoshoz meg kórházba hordtak, mert éjszaka mindig látomásaim voltak, bennem mindig filmes képek jelentek meg. Aztán megcsináltam a legelső filmemet. És nem mertem sehová feltölteni, csak megmutattam a Nyíró Andrásnak, aki a Wifi-falu projektet csinálta, és mondta, hogy Laci, ezt mindenféleképpen meg kell mutatnod a világnak, és én mondtam, hogy nem szeretném, ha megismernének minket a magyarok, én azt szeretném, hogy nekünk, cigányoknak azok a pluszok, szokások megmaradnának. És mondta az András, hogy akkor csak próbáljuk meg, feltesszük egy hétre, és ha nem, akkor levesszük. És akkor felraktam, ötcsillagos lett a videó, megnézték ketten, és azonnal lementem a fülkébe, nem volt jó a fülke, fel kellett másznom a padlásra, mert ott volt térerőnk, és hívtam az Andrást, hogy ötcsillagos lett a film, hogy ilyenkor mi van, mit csináljak, azt hittem, valami kitüntetést kapok, vagy valamit. Ő meg mondta, hogy nagyon szuper, jó lesz minden, csak folytasd tovább. Hát így kezdődött.”

Siroki László közösségi filmes, jogvédő, civil (GUNTHER 2016)

A csereháti térség Borsod-Abaúj-Zemplén megyében helyezkedik el, a szép, dombos-völgyes táj az ország legszegényebb településeit rejt magában. A többnyire kis lélekszámú falvak népessége egyelőre nem fogy: az elvándorló nem roma lakosságot pótolja a roma lakosság. Közmunkán dolgoznak, szegénységben élnek. Ez a röviden felrajzolt kép természetesen nem fedi az ottani viszonyokat, nem tudja kellő részletességgel bemutatni a kistérségi falvak nyomorának vagy épp jó pillanatainak minden árnyalatát. Mégis így írnak, beszélnek és mutatnak vizuális anyagokat a térségről. Általában nem említik meg a diszkriminációt, amely éri a cigányokat, nem beszélnek a helyi politikai elit kizsákmányoló tevékenységeiről, a kilátástalanságról, arról, hogy vannak kitartó és fáradhatatlan emberek, akik mindent megtesznek a közösségekért, akik kiállnak nyíltan a rendőri vagy épp civil (a Magyar Gárda által elkövetett) visszaélésekkel szemben. A sztereotíp és a szegénységgel összerosott cigánykép, amely a többségi médiában vissza-visszatér, általában a negatív benyomásokat erősíti, hiszen ezek-

kel operál. Saját hangon felszólalni, véleményt nyilvánítani, kiállni egy alternatív igazság mellett majdhogynem lehetetlen a mai magyar médiában, ha az egyetlen hazai etnikai kisebbséghez tartozik az ember. A központosított közmédia és a fogyasztók igényeit minél inkább kielégíteni próbáló kereskedelmi csatornák időszávjai mindig foglaltak, ha a cigányok önreprezentációjáról, megkérdéséről van szó, szinte lehetetlen, hogy saját magukat képviselhessék a lokális cigány közösségek, egyének.

Ebben a tanulmányban egy teljesen alulról szerveződő, autonóm és a cigány önreprezentációra épülő kezdeményezés, a Cserepressz hírügynökség létrejöttét, előzményeit, lehetőségeit, médiatermékeit, céljait és a filmezésben, videózásban rejlő lehetőségeket elemzem. A hívószó és a projekt esszenciája a közösségi filmezés, amelyet Siroki László vezetésével a helyi cigány civilek működtetnek.

Elsőként a Cserepressz előzményeit, a rendszerváltás után kialakult helyzetet, a térségben történt fejlesztéseket, civil kezdeményezéseket és a mai társadalmi viszonyokat mint kontextust nézzük meg közelebbről, hogy ezek tükrében lehessen konkrét filmeket tematika szerint értelmezni, és a fontosabb összefüggéseket felfedezni. A kutatás fontos részét képezte egy tomori terepmunka, valamint a 2015-ös és 2016-os Romakép Műhely-es kerekasztal-beszélgetés Siroki Lászlóval (ROMAKÉP 2015, 2016). Az interjúkat, a felvett beszélgetéseket és a helyszíni tapasztalatokat egyaránt felhasználtam a tanulmány írásához.

A bevezető után három főbb téma mentén elemzem a közösségi filmezés hatásait, jelentőségét: ebből az első a filmezés közösségre, identitásra gyakorolt hatása, valamint a cigány önreprezentáció. Második a tudásátadás, értékközvetítés és mentorálás (az első két témát egy közös alfejezetben tárgyalom). A harmadik téma pedig a kisebbségi létből fakadó atrocitásokra adott reakció, védekezési mechanizmus, a filmezés eszközként való értelmezése az eddig teljesen kiszolgáltatott emberek kezében, a videó szerepe a jogvédelemben és az aktív állampolgárságban. A három téma keretén belül maradvá mindegyik alegységnél fontos szerepet kap a médiaelemzés, amelyben a Cserepressz és Siroki László által készített kisfilmeket értelmezem. A témákat pedig kommunikációs elméletekkel, valamint a médiadiskurzus, az újmédia, a digitális szakadék, a *social media*, a *shooting back* jelenségének fogalmával egészítem ki, hogy a közösségi filmezés e lokális megvalósulását elméleti keretbe helyezzem, és a komplexebb interpretációknak teret engedjek. A tanulmány vezérfonala, amely minden témát összeköt, az önreprezentáció, a saját hang hallatása, és a többségi társadalom által kisajátított kép visszavétele, annak a helyi közösség által történő újrafarmálása.

A főbb kérdéseim, amelyekre válaszokat kerestem a kutatás folyamán, a következők: milyen előzményei, előképei vannak a Cserepressznek? Milyen társadalmi,

gazdasági, kulturális kontextusban született meg a projekt? Hogyan erősíti a közösségi filmezés az egyéni és csoportidentitást? Hogyan, milyen eszközökkel valósul meg a *shooting back*? Hogyan közvetíti a cigány identitást mint értéket? A saját környezet és kultúra bemutatásán túl még milyen funkciókat láthat el a videózás? A jogvédelmet, az aktív állampolgárságot hogyan támogatja a filmezés? Az újmédia, az internet térhódítása és a közösségi média mennyire van hatással a mélyszegénységben élők mindennapjaira? Mennyire és milyen formában érzékelhető a digitális szakadék a szegényebb, leszakadó régiókban?

GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS KONTEXTUS

„Mindig izgatott az, hogy régen miért volt jobb. Miért volt az, hogy a 74 éves nagyapám, mikor elment 100 kilométerre, akkor úgy hívta a cigány asszonyt, hogy néném, a férfit meg bátyámnak, és miért fogadták el. Mindig azt kutattam, hogy valami lehetett, ami egy családdá tette az összes cigányt az országban.” Siroki László (GUNTHER 2016)

A Siroki Lászlóval készített interjúban is felmerült a szép – vagy legalábbis a jelennél szebb – múlt, a rendszerváltás előtti időszak. Máskor is felelegette az erős nosztalgiával körbevont időszakot, amelyet mindig párhuzamba hozott a jellel. László szép emlékeket őriz a múltból, mintha a jelen tükrében gondtalanná és a cigányok által is élhetővé válna visszaemlékezéseiben. Elmesélése alapján abban az időszakban mindenkinek volt munkája, a nők a tomori varrodában dolgoztak, a férfiak tsz-ekben, Lakról pedig Sajóváhonyba jártak dolgozni, vegyipari segéd munkások voltak, az akkori viszonyokhoz képest jól kerestek, még összetartottak a családok, közösségek. A rendszerváltás elhozta a privatizációt, és, László elmondása alapján, a férfiak 80 százaléka alkoholistá, és szinte mindenki munkanélküli lett. Ezt a teljesen dichotómiára építő értelmezést azonban árnyalni kell ahhoz, hogy megértsük a jelenlegi gazdasági és társadalmi viszonyokat.

Az országnak ez a vidéke mindig is periferikus volt, már az 1900-as évek elején is nagyon szegénynek számított, rossz termőtalajjal, sosem volt iparosodott terület, hanem funkció nélküli aprófalvas vidék (VIRÁG 2010: 53). A szocializmusban is periferikus térségnek számított, az aprófalvak (viszonylag közel vannak egymáshoz, és kevesen lakják őket, hivatalosan az 500 főnél nem népesebb településeket nevezik így) az 1960-as években a megszüntetendő települések közé kerültek, és egészen az 1990-es évekig sietteték a felszámolásukat. 1971-ben

elfogadták az Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepciót, amely többek közt azt célozta meg, hogy nagyobb vidéki központok jöjjenek létre az aprófalvak helyett, amelyeket el akartak sorvasztani (VIRÁG 2010: 27). Ez azt jelentette, hogy nem adtak ki építési engedélyeket, elvitték onnan a közintézményeket. Azt várták ettől az intézkedéstől, hogy eltűnnek az aprófalvak, ahol a szegénység már akkor összpontosult. Ez végül nem így történt. Cserehát tehát aprófalvas térség, ahol már az 1970-es évek végén elkezdett fokozatosan leépülni az ipar, ez a régió az ipari munkából „kiesőket tartotta fogva” (VIRÁG 2010: 57). Az országban ezen a területen jelentek meg először a cigány többségű falvak, a 80-as évek végére már nem egy ilyen volt. Tehát ez a régió nem a 90-es években kezdett el hanyatlani a privatizáció után, hanem mindig is egy elmaradott régió volt. Akkor voltak kevésbé depresszív időszakai, amikor el tudtak menni onnan az emberek, amikor lehetőség volt a mobilitásra, a cigányoknak is. Viszont mindennek ellenére a cigányok voltak azok a szocializmusban is, akik kevésbé tudtak élni a mobilitással, hiszen kevesebb lehetőséget kaptak. A falusi magyar parasztlakosságnak, amely a faluközösségen belül élt, sokkal könnyebb volt integrálódnia egy városi közegbe, mint a cigánynak, aki a falu periferiáján élt, egy teljesen más típusú közösségben.

Ettől függetlenül jóval nagyobb arányban foglalkoztatták az embereket, mint a 90-es években, vagy akár a 2000-es évek elején, romákat, nem romákat egyaránt. A rendszerváltás után valóban hanyatlani kezdett a térség, sokkal nagyobb teret nyert a bűnözés, az alkoholizmus és a diszkrimináció, amelyet immár és egyre gyakrabban mediatisáltak is, így próbálták a többségi társadalom számára objektivizálni a végeredményében teljesen szubjektív és hegemon képet. A cigányokról kialakított és a média által közvetített negatív és torzító képet a hátrányos megkülönböztetés tette hangsúlyossá, sokak számára így vált a médiakép legitimációvá. Sokan a hanyatlást az etnicitáson keresztül mesélik el. Az, hogy a falvak elcigányosodnak, hogy a nem cigányok költöznek el (ők megtehetik), csak az idősek maradnak hátra, és a legszegényebbek, nem azt jelenti, hogy a roma lakosság felelős önmagában a kialakult helyzetért. Inkább mindennél világosabban jelzi, hogy csak felületesen kezelik a problémákat, hogy nincs egy központi, szakmailag alátámasztott és jól kidolgozott település- és vidékfejlesztési koncepció, hogy a szociális szakadék egyre inkább csak nő, amire a hatalmon lévők szintén nem dolgoznak ki válaszokat.

A települések lakosságszáma a nagy elvándorlás ellenére nem csökken, sőt esetenként még nő is, „ennek hátterében a romák beköltözése és a településeken belül a roma lakosság megnövekedése áll, akiknek a nem roma átlagtól eltérő termékenységű szokásaik megfiatalítják a települések korszerkezetét” (MOLNÁR

2008: 2). Tovább nehezíti a helyzetet, hogy általánosan alacsony az iskolai végzettség, de főként a romák körében. A közmunkaprogram 2014-es bevezetéséig majdnem 25 éven keresztül nagyon alacsony volt a foglalkoztatottság, volt olyan település is, ahol az aktív, munkaképes korosztályból 95 százalék nem dolgozott. A kevés munkalehetőség, a szolgáltatásokkal való kedvezőtlen ellátottság, az infrastruktúra teljes elmaradottsága, a napi reggeli és esti egy-egy busz és a drága buszbérletek mind hozzájárulnak a jelenlegi elmaradott helyzethez.

Az utóbbi évek negatív tapasztalatai elkésérítik a helyieket. Amikor Tomoron jártunk, többen mondták, hogy pár éve sem volt rózsás a helyzet, azonban mostanra annyira végérvényesnek látszik a reménytelenség, hogy nehéz pozitívan szemlélni a világot. Pedig ez nem mindig volt így, igaz, gazdagság sosem volt ebben a térségben – legalábbis a romák számára nem –, de a 90-es évek végén nagy társadalmi mozgolódás volt, szociológusok, filmesek járták be a térséget, több civilszervezet és alapítvány is elkötelezett módon viszonyult a pozitív és helyben szerveződő változásokhoz. Siroki László mint a közösség motorja és katalizátora már a 2000-es évek legelejétől aktívan részt vett ezekben a folyamatokban, a jelenleg is a térségben működő civilszervezeteket is főleg ő hívta, máig minden évben több tucat pályázatot adnak be a segítségével. A Csereháthoz talán leginkább köthető szervezet, az Autonómia Alapítvány különleges módszerével sokat tett és tesz a térségért (CSEREHÁTI ROMA ÖNSEGÍTŐ KÖZHASZNÚ EGYESÜLET é. n.). Hozzájuk csak saját, lokális csoportok kezdeményezésére lehet pályázatot benyújtani, és a fenntarthatóságra és minimum az önellátásra törekvő kezdeményezésekben nyújtanak segítséget. A civil társadalom, aktív állampolgárság, cigányok egyenjogúsága és hátrányaik enyhítése, az önszerveződés mind szerepelnek hitvallásukban és mindennapi tevékenységükben. A Norvég Civil Alap és a Svájci–Magyar Civil Alap is sok projekt létrejöttéhez járult hozzá a térségben. Ezeken a civilszervezeteken, alapítványokon és az EU-n kívül azonban nem támogatja senki a helyiek tevékenységét, holott Siroki László körül, a térség több falujában is mobilizálódtak közösségek, nyitottak a közös munkára, szeretnének tenni azért, hogy javítsanak a kialakult szituáción. Azonban ez egyre nehezebbé válik, egyre kevesebb embernek marad energiája „civilkedni”, mesélték.

A jelenlegi helyzet máshogy fest, mint az öt-tíz évvel ezelőtti. A közmunka miatt, amelyet 2014-ben vezettek be, a településeken egy-két ember kivételével mindenki közfoglalkoztatásban áll, férfiak, nők egyaránt, a segély is ehhez van kötve, ez biztosítja a részvételt. Siroki László, aki a környező 20-30 faluban is aktív, jól ismeri a helyi viszonyokat, becslései alapján 5000 emberből nyolcan-tizen vannak azok, akiket nem a helyi önkormányzatok alkalmaznak. Emiatt a településeken szinte 100 százalékos a foglalkoztatottság, ám sok esetben még

ez sem elég ahhoz, hogy normális körülmények között éljenek családok, így is sokan a létminimum alatt élnek. Ahhoz, hogy többet keressenek, a közeli városokba kellene utazniuk nap mint nap, azonban ezt a drága buszbérletek miatt és saját autó hiányában a legtöbben nem is teszik meg. A közmunka mellett a perspektívanélküliséghez az is hozzájárul, hogy a kormány a korábbi 18-ról 16 éves korra csökkentette a tankötelezettséget, így sokan már 16 évesen munkába állnak, és mivel nincs más lehetőségük, ők is közmunkások lesznek. A fiatalok közül, akik „tehetősebbek”, elmennek külföldre dolgozni, így a legszegényebbek maradnak itthon. „Itt megkérdezel egy fiataalt, mi lesz, azt mondja, közmunkás. Ha azt kérdezed, mi szeretnél lenni, azt válaszolja, közmunkavezető.” (GUNTHER 2016) László ezzel az érzékletes példával vázolta fel a kilátástalan helyzetet. A lassan elcigányosodó falvakban a diszkrimináció mértéke pedig továbbra sem csökken, igaz, a Magyar Gárdát betiltották – a térségben élőknek nem egy atrocitásuk volt velük –, de a nem romák részéről az előítéletességen alapuló elhatárolódás, vagy akár a rendőrség negatív hozzáállása és tettei, a helyi polgármesterek megnyilvánulásai, valamint a tömegmédia által továbbra is súlykolt diszkriminatív kép (negatív asszociációk mint a lopás, a munkakerülés, a bűnözés, a civilizálatlan viselkedés esszencializálása) még mindig fennáll.

Úgy tűnik, a társadalmi szakadék egyre nő, aminek vesztesei kétségkívül a térség szegényei, akik között egyre nagyobb arányban vannak jelen a romák. Sokáig még internet-hozzáférésük sem volt, így digitális szakadék is tátongott, nemcsak a fiatalok és az idősek, hanem a szegények és a nem szegények között. Azonban a Nyíró András által vezetett Wifi-falu projekt elvitte az internetet jó néhány aprófaluba a térségben (BODOKY 2008). Az EU-s pénzből finanszírozott és az akkori kormány által még támogatott program célja az volt, hogy a leghátányosabb területek lakóit wifiantennákon keresztül közösségi internethez juttassa. A kezdeményezés elsőként Csereháton valósult meg, a helyi koordinátor pedig Siroki László volt. 2008 és 2010 között sokan juthattak a piaci ár alatt számítógéphez és ingyen vezetékek nélküli internet-hozzáféréshez, valamint képzéseket is tartottak nekik. Így ma már szinte minden házban fogható az internet, amiért ma már fizetniük kell, hiszen a program csak az első tapasztalatok megszerzéséig tartott. Azóta azonban látszik, hogy nagy igényük van a helyieknek erre, előfizetnek rá, és fiatalok, középkorúak mindennap használják a lehetőséget. Így a még ennél is jobban elterjedt televízió mellett már az alternatív, új média is jelen van.

MÉDIA

„A célom a filmezéssel az volt, hogy a magyarok megismerjék a jó oldalunkat. Hogy ne ezt a hülye youtube-os, tévés izét lássák, a kardot, a százezer forintos arany nyakláncokat, a bűnözést, mert nem minden cigány ilyen. Meg hogy holtrészeg, összevissza ordibál, hanem ha meg nézitek, én inkább ilyen pozitív dolgokat teszek fel mindig.” Siroki László (GUNTHER 2016)

Sokat elemzett és kutatott területe a médiának a nemzeti identitás megerősítésére gyakorolt hatása. Viszont kevésbé vagy alig kutatott területe a kisebbségi média, vagy akár az is, hogy a többségi társadalom által előállított, a cigány kisebbséghez tartozókról szóló tartalmak milyen hatással vannak a cigányok életére, mennyire formálja identitásukat, mennyiben járul hozzá az önmagukról alkotott képhez. A többségi tömegmédiában aligha beszélhetünk cigány önreprezentációról, nagyon kevés esetben szólaltatnak meg romákat, az esetek nagy többségében negatív kontextusban hangzik el az így kisajátított és pluszjelentéssel ellátott szöveg, amely szervesen kapcsolódik a vizuális megjelenéshez, így kiadva az alárendelt és legtöbbször stigmatizáló, előítéletes reprezentációt.

A média nagy hatással van a mindennapjainkra, a világhoz való viszonyulásunkra és az önmagunkkal való kapcsolatra is, nem hiába nevezték el az ötödik hatalmi ágnak. Sajátos logika alapján működik, elvileg ugyan nem minden esetben „mondja meg”, hogy mit gondoljunk, inkább csak azt, hogy miről gondolkodjunk. Az előszelekció, a hírek sorrendje, a hangsúlyok ide-oda tologatása és a kontextusok sokszor önkényes kicserélése azonban behatárolhatja az adott témáról való gondolkodást is. „James Tankard kifejezésével élve, valóságos »médiakeret« jön létre, amely a »híryanag központi szervezési elve, ami a *kiválasztás*, *hangsúlyozás*, *kirekesztés* és az *elaboráció* segítségével kontextusba helyezi, majd megfogalmazza számunkra a központi kérdést».” (PAPP Z. 2014: 13). Tehát először a témát határolja körbe az adott médium, majd meghatározza azt a bizonyos látásmódot és mentalitást, amelyen keresztül szemléljük az eseményeket, ezek már az értelmezési keretek, amelyek segíthetik vagy éppen félrevezethetik a médiafogyasztót. Ezek értelmet és jelentést adnak eseményeknek, közösségeknek, egyéneknek.

A tömegmédia klasszikus formái intézményesült kereteket követelnek, továbbá megfigyelhető a gyártók és a közönség között felbukkanó társadalmi szegregáció (GINSBURG 2007: 299). Ha azonban az itthoni egyetlen etnikai kisebbségről beszélünk, nemcsak az előállítók és a fogyasztók között húzódik az

alárendeltségi és kiszolgáltatott viszony, hanem – mivel a romák szinte teljesen kiszorulnak az előállítási folyamatból is – eleve a média perifériáján élnek részvétel szempontjából is. Ezen túl a médiában való jelenlét a legtöbbször csak közvetett jelenlét lehet, hiszen általában beleszólási joguk, a saját képük alakításához fűződő joguk elvész, vagy annak tudatosításának hiányában nem létezőnek tekinthető. A már oly régóta fennálló hatalmi struktúrák és a bebetonozott hierarchia a többség-kisebbség dichotómia kapcsán eleve meghatározzák, hogy többnyire – a ritka kivételektől eltekintve – milyen témákban, milyen kontextusban lehet beszélni romákról.

Ahogy Glózer Foucault alapján megfogalmazza: „Hatalom és tudás a diskurzusokon keresztül determinálják a társadalmi világról alkotott képünket: azt, amilyennek magunkat és a másikat látjuk – a beszéd társadalmi valóságot teremt” (2008: 17). Foucault diskurzuselmélete alapján a hatalmat birtoklók, így a mi témánknál a többségi, nem roma lakosság által létrehozott diskurzusok konstruálják meg azokat a valóságokat, így a közösséget összetartó kohéziós erőt, magát az elképzelt közösséget is, amelyeket a média közvetít, hoz létre. Ezzel biztosítva a nyilvánosságot, ezáltal pedig hatalmi pozíciót az eleve hatalmon lévőknek. A többség a kisebbséggel szemben határozza meg önmagát, a különbözőség politikájában a cigányokat mint a *másikat*, az *idegent* jelöli meg, így hozza létre esszencializáló reprezentációját. Bogdán Mária *A rasszizmus modern formái a médiában – A magyarországi romák médiareprezentációja* című előadásában a Fiske által is használt reprezentációelméleteken keresztül mutatta be, hogy milyen hatással van a többségi társadalom által előállított, előítéletes, negatív reprezentáció a romákra. „A társadalmi térben létrejövő reprezentáció olyan jelentésekkel ruházódik fel, melyek kijelölhetik egy csoport helyét a társadalomban, meghatározhatják a róluk szóló tudást, hatnak az identitásra és az értékrendre. Az összetett jelentésalkotó folyamaton, a bemutatáson keresztül adott csoport valamilyené válik. Mikor a bemutatás egyoldalú és nem konszenzuson alapul, újra- meg újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket, és a kisebbséget a nyilvános térben való felszólalás lehetőségétől is szinte teljesen megfosztja. A reprezentáció és a társadalmi státusz közötti oda-vissza hatás eredményeképpen a társadalmi rend és alá-fölé rendeltség, úgy tűnik, állandósul. Ezt látjuk a cigányokról élő kép kapcsán is, mely alakíthatja, és alakítja is megítélésüket. Tehát a cigányokról alkotott többségi kép létrejöttével kialakul a viszonyítási alap is, amihez képest válnak olyanná, amilyenné. „Ez az, amelynek a képe nem tudatosan, de automatikusan létrejön, és amit többségnek, magyarnak, normálisnak címkézett kimondatlanul.” (BOGDÁN 2015)

Alapvetően az jellemző ezekre a diskurzusokra, hogy az alárendelt csoportot egy egésznek tekinti, homogén entitásnak, valamint a kulturális különbségeket

túlhangsúlyozza, és önmagától különbözőnek tartja. Bernáth Gábor és Messing Vera többször végeztek kvalitatív médiatartalom-elemzéseket, amelyek során a romák médiareprezentációját kutatták. A legutóbbi, a 2010–11-es elemzésben több országos médium (tévé, online és nyomtatott újság) anyagait nézték át az alapján, hogy milyen kontextusban kerülnek be romák a híradásokba és cikkekbe. Az azt megelőző (1993-tól kezdődő) három felmérésnél a legtöbb szempont alapján rosszabb kép él ma a romákról. Kiderült, hogy „a szegénység helyett immár a normaszegés esetei a dominánsak, a roma kultúra pedig az általános bulvarizálódáshoz igazodva jelenik meg” (BERNÁTH – MESSING 2012). Két téma volt domináns, a kisebbségi politika és a bűnözés. A politikai témák kapcsán azonban nem mint autonóm, önszerveződésre képes csoportként beszéltek a cigányokról, hanem mint a többségi akarattól függő, önellátásra képtelen, a támogatást folyamatosan igénylő rétegről, amely megerősíti a már kialakult képet, miszerint ők csak támogatási alanyok. A cigánybűnözés mint fogalom elterjedése jellemzi a média aktuális működését, sokszor olyan témáknál merül fel a cigányság kimondatlan, de mégis érzékelhető analógiája, amelyek szempontjából az etnicitás egyáltalán nem lenne releváns, így megteremtve az automatikus és hamis képzettársítást. Ha a munkavállalásról, szegénységről van szó, a cigányságot többnyire mint munkakerülőket, lusta népséget mutatják be. A kultúra kapcsán pedig vagy a cigány celebekről vagy néhány kiemelkedő tehetségről számolnak be. A közvetlenül érintettek megszólaltatása ugyan növekvő tendenciát mutat, de ami még a témák egyoldalúságánál is jobban mutatja a médiában kialakult negatív képet, az ennek a személyes jelenlétnek a minősége, a kontextusba helyezése, félrevezető és a sztereotípiákat erősítő jellege.

Ami még problémát jelent, hogy egyre elterjedtebb a korábban főként a szélsőjobboldali szimpatizánsokra jellemző retorika és tematizáció, így a romákról szóló diskurzus fősodrába kerültek a rasszista jelleget öltő, sztereotip és előítéletes megfogalmazások és tartalmak. Valamint az ellenkép hiánya, a kép árnyalására való törekvés hiánya is tovább erősíti a kialakult egyoldalú, fekete-fehér képet. Levonhatjuk a következtetést, hogy a romákkal kapcsolatos előítéleteket folyamatosan újratermeli a média.

A jelentések viszont változhatnak, a reprezentációk sem állandó entitások, hanem társadalmi konstrukciók, és mint ilyenek, módosulnak az idő folyamán. A pozitív reprezentáció és az önreprezentáció képes árnyalni a megváltoztathatatatlannak hitt képet. Ennek manapság egyre több teret nyit az újmédia, így az intézményesült tömegmédián kívül új platformokon lehet megnyilvánulni, véleményt kifejezni, történeteket mesélni, akár szöveggel, akár vizuálisan. Forgó Sándor újmédia-meghatározása magába foglalja, hogy miért is jó ez az alulról

szerveződő, eddig a médiából kiszorult csoportoknak: „Az újmédia fogalma nem csupán egy korszak (modern, poszt- és késő modern) kronologikusan fejlődő médiakörnyezet (offline, online eszközök és hálózati alkalmazások) változatait jelenti, hanem az adatbázis logikán alapuló felhasználói (civil) tartalomszervezés/előállítás egyéni és közösségi lehetőségét is, melyben a narratívaalkotás sajátos, egyedi változatai jelennek meg.” (FORGÓ 2013)

Az új technológiákkal, a közösségi média elterjedésével és a korábbi, teljesen más logikára építő eszközökkel szemben a tudásátadás és egyáltalán a tudáshoz való hozzáférés módjai változnak meg, ez pedig tetten érhető a fogyasztásban és a felhasználásban is.

Így a kisebbségek is szóhoz juthatnak, az önreprezentációra és a saját környezet dokumentálására és véleményezésére lehetőségük van. Siroki László elmondta, hogy „ma szinte mindenütt van internet. Azért kell nekem is a Facebook, mert a telefonomon nincsen pénz, de a Facebookon biztos el tudjuk egymást érni, ezen kérnek segítséget. 99%-ban mindenki használja. Inkább telefonról, mint asztali gépről.” (GUNTHER 2016)

A cserehádi romák is használják a mindennapi kapcsolattartáshoz, ügyintézéshez az internetet (a legnépszerűbb a YouTube). Így lehetőség van a hegemon képpel szembemenni, és a kulturális termelésbe bekapcsolódni. A cserehádi közösségek már nemcsak egyszerű fogyasztói a médiának, hanem a tartalom-előállításban is részt vesznek. A videokamerák árának csökkenésével, az elérhető áron beszerezhető egyéb felszereléseknek köszönhetően a videózás, filmezés is sokkal elérhetőbbé vált, amit ki is használnak Siroki Lászlóék. Az általa létrehozott Cserepressz Hírügynökséget helyi és a környező falvakbeli fiatalokkal és az idősebb korosztály segítségével működtették, helyi témákat, eseményeket dolgoztak fel dokumentarista jelleggel, és komoly elkötelezettséggel a romák pozitív reprezentációja iránt.

Siroki László már fiatal korában, a 90-es évek végén elkezdett filmezni, első kisfilmjét az akkor is az egyik legszegényebb falunak számító Alsóvadásziról készítette, amelyet egy nemzetközi filmes táborban be is mutathatott, ahol nagyon pozitív fogadtatásban részesült. Majd kapcsolatba került a Fekete Doboz Alapítvánnyal (RÉVÉSZ 2007), és így emlékezett vissza László erre az időszakra (1998-ra): „A szociológusokkal voltak a Fekete Doboztól gyakornokok, és azt mondták, hogy mi lenne, ha csinálnánk közösen egy olyan programot, ahol a fiatalok tudnának filmezni, és pont a rasszizmusról kellene dokumentációt csinálni az országnak, hogy derüljön ki, mi az, ami van velünk, és akkor így indult el. Ez volt az első tábor, 32 gyereket hordtam Pestre minden második héten. Akkor megismerkedtem a filmmel, de még nem filmeztem, ez a Hajógyári-

szigeten volt. Viszont akkor már nem tetszett az a riporterkedés, amit a Fekete Doboz csinált, nem tetszett, mert belénk mászott. Hogy mindent gyorsan mondjunk el. Akkor kicsit megutáltam a filmezést. Nem tetszett a módszer. És ezért is döntöttem úgy, hogy inkább csak saját magamnak filmezek.” (GUNTHER 2016)

Az ezt követő időszakban valóban inkább csak magának és a közvetlen környezetének filmezett, majd jött Nyíró András az ötletével, hogy mi lenne, ha László az Alsóvadászírók készített filmjét feltenné a YouTube-ra (lásd a tanulmány felütését), amit végül meg is tett, és ezen felbuzdulva folytatta tovább a filmezést. Az elején teljesen önszerveződően működtek, akkor filmeztek, amikor épp volt annyi pénzük, hogy benzinre tudják költeni, és így tudjanak a közeli településekre menni anyagokat felvenni. A legnagyobb szegénység közepette készítették a filmeket, „azt csináltuk, hogy voltak a fiatalok, és a szüleik összeadtak 200-250 forintot, és abból átvártunk más településekre. Volt olyan, hogy X bátyjájéknak 1700 forintjuk maradt a hónapra, és abból ideadták a 700 forintot, hogy a többiek mehessenek filmezni. Volt olyan, hogy elmentek dolgozni napszámba a rokonok, és ideadták a pénzt, hogy el tudjunk menni filmezni” – mesélte László (GUNTHER 2016). Majd Kassai Melinda felfigyelt Lászlóék tevékenységére, és pályázati pénzt bevonva létrehozták a Cicsero.netet (CICSERO é. n.), a NolTV-vel összefogásban kisfilmeket, riportokat forgattak. A felkészítésben és mentorálásban újságírók, videósok is részt vettek, mint Tamás Tibor, Ács Emese, Rab László, ők értékelték és elemezték Lászlóék filmjeit. Így a helyiek járták a falvakat, ők készítették a riportokat, majdnem teljesen önállóan dolgozhattak. Azonban ez a formáció László szerint valójában nem értük volt, leszámítva a közreműködő szakembereket, az egész folyamatnak nem lett jó vége, a konfliktusok odáig fajultak, hogy László kiszállt. Elmesélése alapján ehhez a tapasztalathoz fűződik, hogy megutálta a szervezett filmezést. Ezután három évig nem is foglalkozott a filmezéssel, majd kiírtak egy svájci–magyar civil alapos pályázatot, és a helyiekkel kitalálták, hogy egyedül, külső segítség nélkül, teljesen önszerveződő módon létrehozzák a saját hírügynökségüket, a Cserepressz hírügynökséget. Végül el is nyerték a támogatást, amelynek hála a projekt több mint egy éven keresztül zajlott.

CSEREPRESSZ HÍRÜGYNÖKSÉG – KÖZÖSSÉGI FILMEZÉS, ÖNREPREZENTÁCIÓ

Mint azt a tanulmány legelején említettem, három fontosabb témán keresztül vizsgálom meg a hírügynökség jelentőségét, a közösségre gyakorolt hatását és funkcióit, működési mechanizmusait. Az első két témát nem lehet egymástól elkülönítve vizsgálni, hiszen a közösség és identitás, valamint a fiatalok mentorálása, a tudásátadás és értékközvetítés szervesen összekapcsolódik, így ezt a két témát összevonva vizsgálom különböző szempontok alapján.

A csicsero.netes projektből tanulva Lászlóék a Cserepresszt igazi közösségi élménnyé akarták kovácsolni, hogy a döntéseket közösen hozzák meg, ne legyen hierarchia, hogy a stábok autonóm módon dolgozhassanak. Erről az interjúbán így beszélt: „Úgy gondolkoztam akkor, hogy olyan embereket vonnék be, mint például akivel tegnap beszélünk, az Attila, a Lupó. Ő nem tudott filmezni, de nézzétek meg, hogy beszélt: lelkesen, hogy ez az örök életére megmarad, és inkább dolgozok rá tíz évet, megvágom százszor, de az, hogy ő filmesnek érzi magát, az nagyon jó. Ilyen embereket vontam be. Szerdán, pénteken mindig leültünk, tartottunk foglalkozásokat, az egyik segítette a másikat, úgyhogy így csináltuk a stábbal.” (GUNTHER 2016).

László már jóval korábban, a 2000-es évek elejétől erősen közösségcentrikus programokat szervezett, sőt a helyi fiatalokkal készítettek filmeket, fotókat, és mindig leültek a helyiekkel, és megnézték, átbeszélték őket. A Cserepressz is ezt a mentalitást követte. A svájci alapos pályázatban megfogalmazott vállalások szellemében a térségi hírügynökség működtetését, a fiatalok mentorálását, alapvető médiaismeretek tanítását valósították meg. A projekt hivatalosan 2013 májusa és 2014 áprilisa között zajlott, a címe *Ifjúság–Közösség–Média: Médiahálózat fejlesztése a Cserehát 10 kistérségjében* volt, és a következő települések vettek benne részt: Lak, Szakácsi, Tomor, Léh, Kázmárk, Halmaj, Felsővadász, Kiskinizs, Selyeb, Abaújszolnok. Az Autonómia Alapítvány honlapján lévő leírásban így határozták meg a céljukat: „A projekt fő célja a helyi stábok egyéni fejlesztése, és az országos médiához kapcsolódva a térség kulturális életének, helyi sajátosságainak rögzítése, bemutatása, a helyi roma szakemberek hálózatba szervezése, akik a média segítségével bemutatathatják, hogy hol tart a romák valós társadalmi integrációja a kistérségben.” (CSEREHÁTI É. N.) Emellett a hosszú távú cél a helyi fiatalok mentorálása, képzése volt, valamint az, hogy önkifejező és együttműködési képességük javuljon, és így a jövőben a képzés keretén belül megszerzett tudást hasznosítani tudják, hogy a későbbiekben a helyi döntéshozatali folyamatokba is építő jellegűen be tudjanak kapcsolódni.

László egy Romakép Műhely-es kerekasztal-beszélgetésen (2015) elmondta, a legfontosabb célja, hogy közösségek jöjjenek létre, hiszen így lehetnek erősek, így tudják megvédeni magukat. Emellett pedig a cigány önreprezentációt, a pozitív, a többségi társadalom által ritkán látott, alternatív képek bemutatását valószínűsítették meg. Tehát a cigány identitás és annak képi megjelenítése volt a központi téma, amelyet minden egyes stáb körbejárt. „[A]z etnikai kisebbségek médiájának egyrészt az etnikai összetartozást és kohéziót, a kulturális fennmaradást kell szolgálnia, másrészt pedig – még ha nem is feltétlenül tudatosan – közönségének a szélesebb társadalomba való integrálódását kell elősegítenie” (PAPP Z. 2014: 18). Stephen H. Riggins elmélete teljesen ráillik a Cserepressz törekvéseire és vállalásaira. Sőt az integrálódást teljesen tudatosan igyekeznek megvalósítani közvetve, a filmjeiken keresztül.

Az első lépés a mentorok képzése volt, ezután a helyi fiatalok kiválasztása következett. Első körben egy rövid bemutatkozó videót kellett magukról készíteniük, ez alapján választották be őket a falunkénti kezdeti öt fiatal közé. Az így összegyűltek egy háromnapos táborban vehettek részt Abodon, ahol vegyes csoportokban, segítséggel csináltak kisfilmeket. A tábor végén a mentoroknak ki kellett választaniuk, hogy ki lesz az a három fiatal, akikkel folytatni szeretnék a munkát. A második tábor ötnapos volt, ahol már önállóan készítettek filmeket.

Tomoron a terepmunka keretén belül sikerült néhány cserepresszes mentorról és részt vevő fiatalokkal, gyerekekkel is leülni, közösen beszélgetni, és a filmjeiket együtt megnézni. Akkor mesélték, hogyan is zajlott az első tábor: „Először a gyerekek azt sem tudták, hol kell bekapcsolni a kamerát, hogyan kell megfogni, aztán két nap alatt mennyit fejlődtek! Kisjátékfilmeket csináltak. Fotózással kezdtünk, hogy hogyan kell beállítani a képet, fókusz, kompozíciót satöbbi. Egy napig ment ez, az alapvető dolgokat megtanítottuk, meg az első filmet azt mi, mentorok csináltuk meg. Milyen beállítások meg kamerabeállítások kellenének. Utána mindent ők csináltak, mindent megkaptak. Először volt a kisjátékfilm, utána volt a kisdokumentumfilm.” A tábor és a mentor-mentorált viszony a közösségi élmény megtapasztalásának egyik legjobb módja volt a fiatalok és a felnőttek szerint is. Manapság, amikor nagyon sokat kell dolgozniuk, majd utána a családdal otthon lenniük, nehéz megvalósítaniuk a családokon átvéló közösségi eseményeket. A fiatalok meg nem feltétlen a számukra hasznos irányba fordítják az energiájukat, László elmondása alapján, amióta a kábítószer megjelent a térségben, közösségek és családok estek szét. Ezért is volt nagyon fontos, hogy a gyerekeknek, fiataloknak jó példát mutassanak a mentorok, és olyan dolgokkal töltsék a szabadidejüket, ami fejleszti őket, és még a közösséget is építi.

A tábor után folytatódott a Cserepressz munkája, a helyi stábok teljesen önállóították magukat, kaptak kamerát, hogy forgathassanak, a fiatalok előre összeírták a kérdéseiket, és saját ízlésük, kedvük alapján választottak maguknak témát, amelyet egyedül dolgoztak fel. Egyetlen kikötés volt: csak pozitív, objektív tartalmat készítsenek. A mentorukhoz fordulhattak kérdéseikkel, és a nyersanyagból a végén Siroki László vágta össze a végterméket a csapat instrukciói alapján. Ez után kerülhettek fel a videók a Cserepressz YouTube-csatornájára (CSEREPRESSZ é. n.). Érdekes, hogy a Lászlók által kijelölt irányra, a sztereotípiák és ellenséges képpel szembemenő reprezentációra való igény fogalmazódott meg a fiatalokban is, még a tábor előtt, ez látható a kázmárkiak és halmajiak bemutatkozó filmjeiben. A fiatalok egymást kérdezték arról, hogy milyen témákkal foglalkoznának szívesen a későbbiekben a filmjeikben, és közülük mindenki hasonló igényeket fogalmazott meg:

„Én az itteni fiatalokról szeretnék videofilmeket készíteni, mert az az igazság, hogy nincsen nekik szórakozási lehetőségük. És ezért legtöbbször az utcán töltik el a szabadidejüket.” – Náni Márk (Médiaoktatás Halmajon 2013)

„A videómegosztó portálokon sok olyan videó van, amely negatív képet alkot a cigányságról, én ennek az ellenkezőjét szeretném bemutatni, hogy vannak olyan romák, akik tisztességesen tudják eltartani a családjukat.” – Bódi Krisztián (Médiaoktatás Halmajon 2013)

„Arról, hogy a cigányok hogy élnek, a mai fiatalok hogy viselkednek, hogy mikén kellene a világon változtatni.” – Horváth Ferenc (Médiaoktatás Kázmárkon 2013)

„Filmeket készítenék arról, hogy a romáknak milyen régi hagyományaik voltak, mert a mai fiatalok nem ismerik, hogy régen milyen szép szokások és hagyományok voltak.” – Horváth Krisztina (Médiaoktatás Kázmárkon 2013)

„Arról, hogy mit gondolnak arról, hogy minket egy kalap alá vesznek, hogy szeretnének-e ezen változtatni. Szerintem mindenki szeretne ezen változtatni, és én is szeretnék segíteni, hogy ez megváltozzon.” – Horváth Szimonetta (Médiaoktatás Kázmárkon 2013)

Majdnem mindegyikük megemlíti, hogy a cigányokról, a cigány szokásokról szeretne filmeket csinálni. Látszik, hogy foglalkoztatja a fiatalokat a róluk mint cigányokról kialakult negatív kép. Szimonettánál és Ferencnél ez még tovább is megy a dokumentáló szándékon, ők az ilyen tematikájú anyagokkal pozitív változást akarnak elérni, kíváncsiak arra, hogy miért élhet a többségi társadalomban ez a kép róluk, foglalkoztatja őket a saját maguk által megélt és elképzelt identitás és a többségi társadalom által róluk alkotott, esszencializáló és homogenizáló kép közötti ellentét. Az emancipatorikus törekvések mellett a kultúra ápolása is fontos szerepet kap: Krisztina a hagyományokat és szokásokat elevenítené fel, mutatná be, hogy tovább élhessenek az ő generációja körében is. A harmadik központi kérdés, ami többüket érdekli, az a fiatalok helyzete. Látják, és nem tetszik nekik, hogy a fiatalok nem igazán tudnak magukkal mit kezdeni, vagy félnek, hogy elvesztik a gyökereiket, így a kultúrájukat is, tehát az identitásuk egy fontos részét. A saját generációjuk problémáit, nehézségeit és szépségeit kutatnák fel a saját közegükben, hogy ma hogyan élnek a fiatalok a Csereháton. A jól alakult életutak bemutatása László számára is elsőbrendű: „Az interneten azt látod, hogy van a nyaklánc, van a kard, akkor nekem az a minta, biztos az a vagány, sokan nézik. A cél az volt, hogy a fiataloknak megmutassuk, hogy nem biztos, hogy az a vagány, hanem mondjuk az Évi Kázmárkon, aki csereháti celebnek van feltüntetve, és ő tanodaprojekteket csinál” – mondta László (GUNTHER 2016).

A többi mentor is elmondta nekünk Tomoron, hogy annak nagyon örültek, hogy sikerült kimozdítaniuk ezzel a fiatalokat a hétköznapiokból, sikerült őket motiválni, és kinyitni kapukat, megmutatni, hogy sok lehetőség áll előttük. László is megfogalmazta ezt: „azért is jó, hogy részt vettem a Tarr Bélás film-ben², mert meg tudom mutatni a hatéves Zolikának, hogy nekem, aki itt vagyok veled, van egy ilyen filmem, még neked is mehet a moziban filmed. Csak el kell hinned azt, amit szeretnél csinálni. Nekem a motiváció a fontos” (GUNTHER 2016).

Sok olyan helyre is eljutottak, ahova a projekt nélkül nem tudtak volna. Amit még kiemeltek a tomori beszélgetés kapcsán, az az volt, hogy nagyon sok emberrel is megismerkedhettek, beszélhettek máshonnan származó romákkal. Ezt azért is kell kiemelni, mert valóban, ha egy nem roma megy oda egy roma emberhez, ráadásul egy egész stábbal, idegenként, akkor sokkal nehezebb őszinte és reális riportot készíteni. Viszont ha egy roma megy el, és nem tolakodóan kérdez, rögzíti a beszélgetést, akkor nagyobb eséllyel lehet beljebb kerülni, és hitelesebb képet adni. Mogyoró László, az egyik mentor így emlékezett vissza az ehhez hasonló helyzetekre: „Én mint cigány odamegyek egy másik cigányhoz,

sokkal jobban meg fog nekem nyílni, mintha ti mennétek oda hozzá. Máshogy hat rájuk, máshogy tudok hatni rájuk. Ahány helyen voltunk, kis feszültség mindig volt, mert az a fél óra-óra kell akkor is, ha cigánnyal beszél a cigány, meg a kamera is ott volt. Ezért vettünk kis kamerákat, meg mobillal vettünk sok mindent.”³

Ez azért is jelentett előnyt, mert általában cigányokat kérdeztek meg a riportfilmekben, cigány kultúrához kapcsolódó témát dolgoztak fel, vagy egyszerűen csak a környezetükben lévőket dokumentálták, akik többnyire cigányok. Így, mivel nem volt meg az eleve fennálló előítélet, sokkal könnyebben szóba álltak a stábbal, a riportterrel, sokkal inkább beengedték őket az otthonukba, és könnyebben megnyíltak nekik. A Cserepressz YouTube-csatornájára 2014-ben felöltött, *Gyerekeinkért* című videóban például László kérdez egy abaújszolnoki házaspárt a saját otthonukban. Látszik rajtuk, hogy nem érzik tola-kodónak a kérdéseket, nem térnek ki a válaszadás elől, őszintén és hosszan kifejtve válaszolnak. A jelenlegi és múltbeli életszínvonalról, lehetőségekről, jövőképről, önszerveződésről beszélgetnek. A házaspár elmondja, hogy mennyivel jobb volt régen, amikor még tanyák, gyárok működtek, akkor szinte mindenki dolgozott, jobb is volt az élet, ahhoz képest most viszont nehéz, pláne a romáknak. Elmondásuk szerint jobb volt az összetartás a romák közt, most dolgozni kell ahhoz, hogy az ember egy kis közösséget össze tudjon hozni. A házaspár létrehozott egy egyesületet, amellyel több projekttel is megpályáztak támogatást. Arra a kérdésre, hogy miért tartják ezt fontosnak, az az egyik válaszuk, hogy az öfenntartás az egyik alapja a vállalkozásnak, a másik meg, hogy a régi roma hagyományok és a jelen közötti hidat megteremtsék, egyben a birka- és sertéstartással. De a hagyományok felélesztése mellett hosszú távú célokban gondolkoznak, hiszen majd lehet sajtot is készíteni, nemezelni is akár, és így táskákat készíteni. Sőt az egyesületükkel kulturális programokat is szeretnének szervezni, ahova szállítának a termésből, elkészült termékekből. Az állattartáson kívül mással is könnyítettek a helyiek életén: egy program keretén belül automata mosógépet vettek, és így tizenhét családnak van lehetősége mosni. „Voltak nehézségek a mosással, a településen nagyon sok olyan ember van, akinek még mosógépe sincs, a mai napig sem, és akkor azért nem tudott menni a gyerek. Mondta a buszon, vagy éppenséggel ha végigmentem a falun. Kérdeztem, hogy ez a gyerek miért van itthon? Nem tudott menni, mert nincsen tiszta holmi. Hát miért nem mostad ki? Hát mivel mossza ki, nincsen se villany, se mosógépe. Felajánlottam neki, hogy hozza le, vagy ő mosta ki, vagy én mostam ki neki. Ezután adtunk be egy pályázatot egy automata mosógépre.”

László mint riportter az életük és munkájuk minden fontosabb aspektusára rákérdez, sőt kontextusba is akarja helyezni, ezért rákérdez arra is, hogy maga

a közösség, a falu hogyan viszonyul mindahhoz, amit ők csinálnak. A férfi szerint van, akinek tetszik, van, akinek nem tetszik, hiszen „hozzá vannak szokva ahhoz az életmódhoz, ami már nagyon régóta szorongatja őket, a nincstelenségben vannak”. A faluban összesen körülbelül kétszáz ember él, ennek közel a fele részt is vesz az egyesület valamelyik programjában. Asszonyklubot is létrehoztak, a gyerekeknek kézműves és művészeti foglalkozásokat tartanak, hogy az alkotással, a meséléssel, a közösségi játékokkal fejlesszék őket.

Így kapunk egy képet arról, hogy a kérdezett család hogyan él, miből, és milyen jövőképük van. László olyan embereket keresett fel, akik önszerveződően és a közösség életét javító szándékkal lépnek fel, és tesznek azért, hogy ne csak maguknak, hanem másoknak is jó legyen. A videóban a beállított interjúhelyzeten túl vannak szituációk, amelyekben László beszélteti az asszonyt, például amikor az interjúalany megmutatja a mosógépet, és ezeken a jeleneteken túl vágóképek, amelyekkel a tevékenységüket illusztrálja, a háttérben cigányzenével. A kamerán keresztül megtapasztaljuk, milyen az adott faluban élni, milyen lehetőségek vannak. Objektív képet alkot az ottani helyzetről, dokumentálja az önszerveződés sikereit, buktatóit, bemutatja – és ezáltal árnyalja a képet –, hogy vannak cigányok, akik előremutatónak gondolkoznak, pályázatot nyernek, hosszú távú projektekben gondolkoznak, és a közösség összetartását, megteremtését szeretnék elérni.

Hasonlóan dokumentarista jellegű kisfilmet készített az egyik, fiatalokból álló stáb is, *Egy cigány zenész élete* címmel. A Horváth Elemér által mentorált csapat teljesen önállóan állította össze a videót, saját kérdésekkel, felvételekkel. Bitó Máté, a riporter felvázolja a helyzetet, hogy Halmajon vannak egy roma férfinál, és azért jöttek, hogy az életéről kérdezzék. A férfi zenészcsaládban nőtt fel, így a munkája mellett zenélt is, az apja primás volt. A személyes hangvételi riportfilmben elmeséli az élete történetét, szép és kevésbé szép pillanatait, bemutatja, hogyan játszik a hangszeren. A személyesség mellett érdekes vonása a kisfilmnek, hogy a múltra is kíváncsi, be akar mutatni egy életet, ezzel megteremtve a hidat a múlt és a jelen között, felelevenítve a hagyományokat, a zenélést és az akkori életmódot. A kultúrára és a régi szokásokra kíváncsiak.

A pozitív kép alkotása, a kialakult kép árnyalása és az objektív valóság bemutatása áll a Cserepressz érdeklődésének és hitvallásának középpontjában. Így szinte az összes kisfilmjük ebbe a dokumentarista kategóriába tartozik. Körbejárunk olyan témákat, amelyek problémákat, jellegzetességeket, örömet és bánatot mutatnak be, mindig szem előtt tartva a két irányvonalat: pozitívát és objektíven. Ezért változatos témákban készültek kisfilmek: a jelenlegi munka világa, a közmunkaprogram, a tanodák, különféle lehetőségek felnőtteknek, gyerekek-

nek az önfejlesztésre, a kiút keresésének alternatívái, az egyesületek, szervezetek munkája, a helyiek élete, tapasztalatai. Tehát a térséghez köthető jelenségeken, aktualitásokon, történéseken keresztül mutatják be, hogy néz ki a Csereháton az élet, hogyan élnek az emberek, miből, és mi foglalkoztatja, érdekli őket.

Főként a rövid dokumentumfilm jellemzi a Cserepressz működését, viszont a médiatáborban játékfilmeket is kellett a csapatoknak készíteniük. Azért lettek nagyon érdekesek ezek a kisfilmek, mert ugyan abból a szempontból fikciónak számítanak, hogy a szerepeket a fiatalok maguk játszották el, a szövegeket ők maguk írták, viszont mind általában a valóságból vagy a mások által valóságosnak gondolt, elképzelt képről, a saját életükből, az általuk otthonnak nevezett falu életéből merítettek ihletet. Így eljátszzák a valóságban is rendszeresen megtörténő eseményeket, ráadásul önreflexíven és önironikusan ábrázolva a különböző szituációkat. Faye Ginsburg a filmes visszabeszélésről szóló egyik tanulmányában ír arról, hogy különösen jellemző a harmadik világbeli és az őslakos médiakészítőkre, hogy elkötelezettek a kulturális autoritás és tapasztalat újrapozicionálása iránt a szatíra, a humor és performanszok felhasználásával. Így „többrétegű kommentárral tudják ellátni saját identitásukat és a domináns társadalom viszonyait” (GINSBURG 1993: 296). Az alávetettségből, a megbecsülés hiányából fakad a párhuzam, amelyet vonni merek a harmadik világbeli őslakosok, indiánok és a hazai cigány kisebbség között. A régóta tartó alávetettség, a többségi társadalom által elnyomni és meghatározni kívánt kisebbségi lét köszön vissza mind a két esetben. Sőt nemcsak a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíció, hanem az ebből fakadó reakciók, vagy éppen a reakció hiánya is összeköti az említetteket. Hiszen egészen a 20. század végéig szinte nem volt lehetőségük ezeknek a kisebbségeknek, elnyomott népeknek az önkifejezésre, legalábbis nem a mainstream médiába való bejutásra, nem volt lehetőségük a saját nevükben beszélni, kiállni a saját igazságuk, akaratuk mellett. Nem volt lehetőségük az önreprezentációra, hanem a domináns társadalom által kialakított, esszencializált képet viselték el hosszú időn keresztül. Viszont azóta a kisebbségek emancipatorikus törekvéseinek, valamint az internet és az egyéb technikai eszközök demokratizáló hatásának köszönhetően létrehozhatnak platformokat, ahol önmagukról beszélhetnek, hallathatják a saját hangjukat. Igaz, ez még nem feltétlenül elég ahhoz, hogy a többségi társadalom által uralt média fősodrába is bekerüljenek, de mindenképpen egy lépés ennek az irányába, és az alternatív képek kialakításának irányába. Többrétegű értelmezést hoznak létre azért, hogy a többségi társadalom által róluk kialakított képet használják fel, hogy visszabeszéljenek. Kifordítják ezt a képet, a visszáján mutatják be, kifigurázzák, paródiát hoznak létre a „valóságból”, ezzel is jelezvén, hogy nekik is van hozzászólási

joguk, sőt szándékuk a róluk szóló diskurzusba becsatlakozni. Így kettős szerepbe bújnak: nemcsak a többségi társadalom által kialakított kép tárgyai lesznek, hanem ezt dolgozzák fel újra, lesznek a médiatartalom készítői is, ezáltal válik reflexívvé a történet. A közelmúltig mindig csak tárgyai voltak a médiatermékeknek, de sosem készítői.

Ezeket a vonásokat a Roma News Production nevezetű, két cigány fiúból álló formáció is hordozza, őket Szirmai Gergely így jellemezte, amikor indultak a *Ki Mit Tube*-on: „kultúrasszizmuson alapuló szociokritikai poénkodás”. A fiúk legfontosabb eszköze a humor és a paródia, vállalásuk, hogy a már meglévő képzeteket új keretek között újraértelmezzék, így új jelentéssréteggel gazdagítsák az alapvetően egyszerűnek tűnő sémákat. „Cigány humorcsatorna nem csak cigányoknak” – hirdetik YouTube-oldalukon. A humor segítségével akarnak új kapukat kinyitni, hogy a néző elgondolkozzon korábbi berögződésein, megkérdőjelezze addigi tudását. A cserepresszes fiatal filmeseknél nem alaphelyzet a paródia, nem is célkitűzés, hogy az összes videót a komédia műfajába illesszék. Náluk a humor mint a játékosság és a fantázia szabadjárára engedése jelenik meg a táborban készített rövid, fikciós filmekben. Saját életüket, az általuk vagy családjuk, barátai által jól ismert szituációkat elevenítik fel és játsszák újra. A megélhetésért folytatott harcot, a helyi hatalmat és a cigány lakosok kiszolgáltatottságát tematizálják. A YouTube-on *Sequence 01* címen fent lévő videóban helyi asszonyokat alakítanak a lányok, akik mennek a polgármesteri hivatalba panaszkodni, mivel még mindig nem érkezett meg a pénzük. Nem járt még arra a postakocsi (amely a pénzt szállítja). A nyitó- és zárózene is a „nincsen pénzem” sorokat ismételteti, cigány nóta, amely ironikus aláfestéssel szolgál a kialakult helyzetre. A nők hangoskodására a jegyző úr is megjelenik, és rendre utasítja őket, mondván, a postakocsi hamarosan érkezik, és mindenki megkapja, ami jár neki. Meg is érkezik a kocsi, így egyenként elmehetnek a családi pótlékért az egyik közalkalmazott kisasszonyhoz az irodába. A párbeszédekből kiderül, hogyan is zajlik a pénzosztás, a pályázati ajándékozás, és hogy ezeket mennyire jól tudják rekonstruálni a szereplők. A kisasszony persze hamarosan bezár, mert továbbképzésre kell mennie, de előtte még egy öregúr is betéved, aki a nyugdíját szeretné megkapni, ám rossz napot választott, hiszen aznap a családiért lehet menni, két nap múlva van a nyugdíjnap. A hitel és a kamat, valamint az írástudatlanság is mind előkerül, azonban a fiatalok alakításában ezek inkább helyzetkomikumá válnak, mint komoly helyzetté. Természetesen a realitás és a kiérezhető korhűség húzódik a parodisztikus elemek mögött, azonban ez a film túlmutat a szomorúságon és a kiszolgáltatottságon, inkább a humor és a túlzás, a helyzet kitűnő ismerete jellemzi. Ez az önironikus ábrázolás önreflexívvé teszi

a filmkészítők és a film viszonyát, és a nézőt is ebbe az irányba tereli, ezzel kibil-lentve őt a biztonságból. Megszokott képeket néz, ismertnek vélt szituációkat szemlél, ám elsősorban mégsem az előítéletesség és a „már ezerszer láttam ezt” attitűd bontakozik ki, hanem a helyzetek újraértelmezésére és saját pozíciójának felülvizsgálatára készíti a rövidfilm. Ami így nem közvetlenül a pozitív kép kialakításáért tesz, hanem megkísérli az újrapozicionálást.

Az, hogy a legtöbb esetben vállaltan és céltudatosan a pozitív kép kialakításáért, az elfogadásért tesznek a cserepresszes filmesek, felfogható kulturális védekezési mechanizmusként is, hiszen az alárendelt értékei, hasonlósága és egyben külön-lósága hangsúlyozásával az elismerésért folytatott harcba száll be. Egyrészt hang-súlyozza különbözőségét és távolmaradását a kultúra és a szokások bemutatásával – bár kevésbé, mint ahogy László az elején elképzelte. László az interjúbán elmondta, hogy „Ez hülyén hangzik, meg szemétség, de sokkal többnek éreztem magunkat, cigányokat, mint a magyarokat. És azt mondtam, hogy a mi értékeink sokkal nagyobbak, hogy ti (magyarok) nem vagytok egyenrangúak velünk. ... Én mindig azt akartam az elején, hogy ne ismerjenek meg minket a magyarok, hogy azokat a szokásokat, azt a kultúrát, amit mi csinálunk, azt ne ismerje meg senki” (GUN-THÉR 2016). Ez a hozzáállás természetesen változott ezután, sőt pont az ellenkezője lett a Cserepressz küldetése: nem elzárkózni, hanem minél inkább bemutatni és árnyalni a helyi cigányok életét. Tehát a kultúrát a hagyományozás és a közvetítés szándékával, de a különbözőség fenntartásával dokumentálják. Viszont másrésztől az elismerésért folytatott harc és az integráció vágya fogalmazódik meg a filmek-ben, ha nem is közvetlenül, de közvetetten mindig.

Működésük több, mint a domináns kultúra által közvetített képre adott puszt-a reakció, azonban tény, hogy van benne ebből a fajta attitűdből is: megmutatni azt, hogy amit általában kizárólagosnak tekintünk, valójában elképzelhető, hogy máshogy van. A kisebbségi média – legyen az országos, regionális vagy kis helyi kezdeményezés – a fent említettekből kifolyólag a média szokásos keretein túl sajátos funkciókat is ellát. „A kisebbségi (etnikai) média ugyanis nemcsak infor-mál, hanem a közösségiség (a képzelt etnikai közösség) kifejezője is. Társadalmi funkciója nem merül ki a *watchdogs* szerepben (feltételezhetően ez kisebb mérték-ben érvényesül), hanem kulturális, identitásközvetítő és -megerősítő célokat is ellát” – írja Papp Z. Attila a kisebbségi média működése kapcsán egy tanul-mányában (2014: 17). Hiszen a társadalmi csoportok között működő kölcsön-hatásokban az alárendelt pozícióból fakadóan egyrészt tudatos reakcióként, védekezésként és a közösség erősítéseként funkcionál, másrészt belülről fakadó önreprezentációs, önismereti, valamint tudás- és értékközvetítő szerepe is van. A kettő sok esetben nem választható el egymástól.

JOGVÉDELEM, AKTIVIZMUS ÉS VIDEÓZÁS

A videózás és a filmkészítés elterjedésével, a technológia folyamatos fejlődésének és így olcsóbbá válásának köszönhetően, továbbá az internet térhódításával megfigyelhető, hogy egyre kevesebb társadalmi csoport kerül kívül az információ-áramlás globális rendszerén. Bárki feltölthet, megoszthat, megnézhet, írhat és olvashat véleményeket, szakirodalmat, szórakozhat. A digitális szakadék ugyan létezik, de a fejlettebb világban egyre inkább visszaszorul az internetet nem használók száma, így Magyarországon is még a szegényebb rétegek is igényt tartanak rájuk, és használják is a mobil eszközöket. Ma a fiatalok körében a legnépszerűbb platform a Facebook, és azt követi a YouTube. Mind a két közösségimédia-platform alkalmas nemcsak a videók megnézésére és megosztására, hanem azok feltöltésére is. Ez olyan eszközt ad az emberek birtokába, amilyenre korábban sosem volt lehetőségük. A videózás így nemcsak a közösségi élmény megtapasztalására, az önkifejezésre, szórakozásra ad lehetőséget, hanem a jogvédelemre, a véleménynyilvánításra és az aktivizmusra is. Ez főleg azokat a társadalmi csoportokat érinti, amelyeket rendszeresen atrocitások érnek, és amelyeket a többségi társadalom kisebbségként, és így a normáktól eltérőként kezel. Tehát a különféle aspektusok alapján alárendeltnek tekintett csoportok és közösségek bizonyítékokat tudnak gyűjteni, emancipatorikus törekvéseikhez fel tudják használni a felvételeket, kampányokat készíthetnek, érzékenyíthetnek, bemutatják saját igazukat és álláspontjukat. Ez a lehetőség talán visszaszoríthatja az ellenük intézett támadásokat, növelheti az esélyegyenlőséget, de sajnos az ellenséges hangokat, az uszítást, az egyre nagyobb körben terjedni képes diszkriminatív, sőt sokszor rasszista véleményeknek is teret ad. A virtuális tér így válik az *offline* tér valóságának tükörképévé, így bátorodnak fel bizonyos véleményeket képviselő emberek, felerősítve hangjukat. Viszont ha már az elnyomott véleménynek vagy az eddig a felszólalást szinte nélkülöző kisebbségnek lehetősége van hallatni a hangját, az már a némasághoz vagy a domináns társadalom által kisajátított hanghoz képest előrelépést jelent, vagy legalábbis *jelenlétet*. A létezészt pedig nem lehet semmisnek tekinteni, bármennyire is szeretné ezt néhány csoport. Így a jogvédelemben, az emberi jogok képviselésében, az aktivizmusban és a kisebbség politikai törekvéseinek rögzítésében, ezen célok elérésében segítséget nyújthat a videózás. A film eleve a láthatóságot biztosítja – persze nem mindig, hogy mennyire tud elterjedni az adott kép –, ezen túl pedig bizonyítékul szolgálhat.

Vannak kifejezetten olyan videóműhelyek, amelyek az elkötelezett videózásra, a jogsértések filmezésére és az aktivizmusra szakosodtak. Ilyen a Witness.org is,

amelynek már a neve is utal a hitvallására: a szemtanú jelen van, a megtörtént események után el tudja mondani, mit látott, mi történt, aminek jobb esetben következményei lesznek. A kamera és a mögötte álló ember szemtanú, az események megfigyelői. Általában nem válnak résztvevőkké, inkább csak rögzítenek, és minél objektívebben próbálják felvenni a történeteket. Azonban már a filmes és a kamera jelenléte hozzáad a jelenetekhez, hiszen onnantól, hogy rögzítve van az anyag, a valóság megmászhatatlanná és megkérdőjelezhetetlenné válik: kész a bizonyíték, amely sok esetben fegyverré válhat a kisebbség kezében.

Aktivizmusként lehet értelmezni eleve azt is, amikor egyének, közösségek médiajelenlétet tudnak biztosítani olyan témáknak, amelyekről eddig nem igazán vagy más hangsúlyban beszéltek, ráadásul nem is a közvetlenül érintettek, hanem a többségi társadalomhoz tartozók. Az, hogy a cigányok is dolgoznak, hogy becsületesen végzik a munkájukat, hogy jó példával járnak elől, mert tanodában tanítanak, vagy önfenntartó gazdaságokat üzemeltetnek, mind hozzájárulhat egy árnyaltabb kép és egyenlőbb bánásmód kialakításához. Siroki László számára viszont a pozitívumok bemutatása mellett a tiltakozás és a közösséget ért sértő tartalmakkal szembeni felszólalás is fontos. Utóbbi két téma már közelebb áll a jogvédelemhez. A Cserepressz működésének korai szakaszában, 2010-ből találunk példát jogvédő videókra, bár ez az irány inkább László saját munkásságának képezi komolyabb részét. Így ez egy külön funkció, ami nem is feltétlenül a közösség által valósul meg, de mindenképpen egy közösség védelmében készül, tehát a közösségi dimenziót nem veszti el.

2010 nyarán készült két videó is Alsózsoltán. A *Jogtalanul jogosan* című videóban egy középkorú cigány férfi mesél arról, mennyire hátrányosan különböztetik meg a falu cigányait, konkrét sérelmekről és általában a cigányság helyzetéről is beszél: „Bizony ám! Cigánynak nincs szólása. Mert nincsenek politikusok a háta mögött.” Elmagyarázza, hogy attól még, hogy nincs diplomája, még van joga beleszólni az őt érintő kérdésekbe, és jogtalan, hogy úgy bánnak velük, mint a kutyaikkal, vagy mintha börtönben lennének. Sőt ennél eggyel tovább is megy: „Úgy bánnak a cigányokkal, mint a németek a zsidókkal.” Elmondása alapján még a kisebbségi önkormányzat is teljesen életképtelen, a problémákat senki sem képes megoldani. Kifejezi mérhetetlen elégedetlenségét, felháborodását, a többségi társadalommal szemben táplált ellenszenvét, és a jogai hiányát rója fel. A másik videó a *Felsőzsoltán a kutya sem járt az árvíz után* sokatmondó címet viseli. A helyi cigányokkal beszélget a riporter, arról, hogy az árvíz után a károkat hogyan és ki téríti meg, mennyi segítséget, adományt kaptak a károsultak. Szörnyű állapotokról számolnak be a lakók, és az effektív segítség teljes hiányáról beszélnek. „Adomány rengeteg érkezett, de a cigányság nem kapott

semmit” – fűzi hozzá az egyik megszólaló. Mindent megígértek nekik, végül szinte semmi sem teljesült. Sőt a média szerepére is kitérnek, hiszen jártak a helyszínen stábok, de egyikük szerint „le kell valóságba adni, hogy mi történik”, mivel az őket érintő valóságról nem közvetített senki. Őket nem kérdezte senki. Mind a két videóból kiderül, hogy a megszólítottakat általában nem szokták kérdezni, sőt sokszor emberszámba sem szokták venni. Lászlóék látogatása nyitott arra lehetőséget, hogy elmondhassák a problémáikat, beszámolhassanak a jogsértésekről, nem megfelelő bánásmódról, a kettős mércéről.

A legérzékenyebb és legkomolyabb témákat feldolgozó videókat László fel sem tölti a YouTube-ra: „Nem kell őket megmutatni. Ha rendőrök tudják, hogy nálam van, és van a YouTube-on csatornám, akkor az már védelem. És nagyon félnek. Velem teljesen máshogy beszélnek. Nekem ez jó bizonyíték” (GUNTHER 2016). Sok esetben a rendőrök és a helyi cigány közösség között nem felhőtlen a viszony, sőt. László elmondása alapján a hatalmon lévők sokszor visszaélnék pozíciójukkal, és rasszista megnyilvánulásaik ellen szinte senki sem védi meg a közösség tagjait. László néhány más helyivel dolgozott korábban a TASZ-nak jogvédőként, így emlékezett vissza az egyik összetűzésre: „Voltunk ballagáson Abodon, mellettünk verekedtek, mi meg csak szórakoztunk, szólt a zene, és a rendőr hozzánk jön, nem oda, ahol veri a feleségét a srác. Hozzánk jött, hogy vegyük lejjebb, mert olyan feljelentést kapunk... És akkor kamerával odamegyek hozzá, hogy szívesen felvenném ezt az egészet, mert jó lesz, ha rögzítjük, és kérdezte, hogy kicsoda maga itt, a TV1? Takarodjon innen! Mondom, nem a TV1, csak jogvédő vagyok, és szeretném felvenni, legyen szíves elmondani a nevét. Így nem vittek be tőlünk senkit. Ha nem vagyok ott a kamerával, akkor bevisznek mindenkit előzetesbe. És utána kaptam az X rendőrségtől, hogy kedves Siroki László úr, lezártuk az ügyet, minden rendben” (GUNTHER 2016).

Nemcsak a rendőrséggel szemben kell esetenként résen lenniük, több atrocitásról is beszámolt László, amelyeket a mára elvileg feloszlatott Magyar Gárda követett el. Sok esetben a videók be sem kerülnek az online térbe, hiszen túl veszélyes lenne a készítőkre és az egész közösségre nézve. De sok esetben már a felvételek létezése biztosítékot jelenthet. Védelmet nyújthat, de ennél tovább ritkán léphet. László néha bírósági tárgyalásokra is elmegy kamerával, mert a helyiek megkérik, segítsen nekik, hátha a továbbiakban nem hinnének nekik bizonyíték nélkül.

ÖSSZEGZÉS

A Cserepressz hírügynökség a működését, a felépítését és a céljait tekintve különleges és egyedi alkotóműhelynek számít. Annál is inkább, ha figyelembe vesszük a szociális háttérét. Az ország legelmaradottabb vidékén, szegénységben, egy többnyire diszkriminált és stigmatizált kisebbség tagjaként alkotni, infrastruktúrát szervezni és kitartóan, hosszú távon gondolkodni nem feltétlenül adott lehetőség, és nem is megszokott. A hírügynökség vállalása mindenesetre nyilvánvaló: a cigányokról kialakult negatív kép ellenében pozitív képet állítani, saját véleményt saját hangon elmondani. Ami a pozitív és összetettebb ábrázolást illeti, a mainstream média homogenizáló és esszencializáló működése szinte teljesen kizárja a romákat a médiatérből. Egy alulról szerveződő, önkéntes alapon működő videóműhely viszont képes az árnyaltságot gazdagítani, képes újat mutatni, és ami még talán ennél is fontosabb: képes azt máshogy tenni. Ennek a fajta közösségi filmezésnek az összetettsége sem elhanyagolható: a Cserepressz az érdeklődéseknek és motivációknak, igényeknek megfelelően különféle funkciókat lát el. Különféle műfajokkal kísérletezve, a témák sokszínűsége mögött mégiscsak körvonalazódnak a fő funkciók és törekvések: egyrészt a pozitív kép kialakítása, a visszabeszélés (*shooting back*), másrészt a hagyományok, a kulturális örökség megőrzése és közvetítése, harmadrészt a fiatalok képzése, mentorálása, értékközvetítés és példamutatás, végül a jogvédelem és az aktivizmus. Mindezt összeköti a cigány identitás megerősítése, a közösség formálása egy olyan eszköz segítségével, amely az alkotás örömeivel, a saját környezet és a valóság megismerésével a személyiségfejlődésben is nagy szerepet játszik.

A filmezés az újmédiának és a különféle technológiai fejlesztéseknek köszönhetően szélesebb társadalmi rétegek számára is elérhetővé válik, így önmaguk képesek saját hangon felszólalni, saját képet létrehozni, így már nincsenek annyira kitéve a mainstream média kisajátító jellegének. Az egyszerű fogyasztóból így válhat alkotó, aki immár nem passzív és tehetetlen, hanem aktívan formálhatja a saját magáról és közösségéről kialakított képet.

Közösségi élménnyé formálódott a filmezés, aktivizálta a fiatalokat, felfedezhettek új dolgokat, kizökkenhettek a hétköznapiokból, csakúgy mint Lászlóék. Elmesélhették saját kedvük, tudásuk alapján, *amit* ők akartak, úgy, *ahogyan* ők szerették volna. Saját hangján szólalt meg Cserehát, önmagukról beszélhettek végre azok, akiket eddig szinte sosem hallgattak meg. Kitörési lehetőséget találtak a némaságból.

JEGYZETEK

- ¹ Fekete Doboz Alapítvány: közvetlenül a rendszerváltozás előtt alapította Ember Judit, Elbert Márta, Jávor István, Lányi András filmesek és Vági Gábor szociológus. A Fekete Doboz volt az első hazai, független videofilm-készítő csoport, amely a változásokat volt hivatott dokumentálni, cenzúra nélkül. Kifejezetten egy pesti verziója annak, amit Siroki László a Csereháton csinál (Révész 2007).
- ² A *Magyarország 2011* című filmetűd, amely Tarr Béla felkérésére készült tizenegy filmrendezővel, Siroki László volt az egyik közülük. Lásd <https://port.hu/adatlap/film/tv/magyarorszag-2011-magyarorszag-2011/movie-127004> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 10.)
- ³ A tomori terepmunkán készített, nem publikált interjúk egyike.

IRODALOMJEGYZÉK

- BERNÁTH GÁBOR – MESSING Vera (2012): Szélre tolva. *Médiakutató*. Tavasz. http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_01_tavasz/05_roma_mediakep (Letöltés ideje: 2016. szeptember 10.)
- BODOKY Tamás (2008): Száz wififalut, ezeret! *Index*. 2008. június 19. <http://index.hu/tech/net/wifa8557/> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- BOGDÁN Mária (2015): *A rasszizmus modern formái a médiában – A magyarországi romák médiareprezentációja*. <https://www.youtube.com/watch?v=0Tuq1ObGehs> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 10.)
- CICSERO (é. n.): Civil Csereháti Roma Hírügynökség. <http://www.bffd.hu/korabbi-programjaink/cicsero> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- CSEREHÁTI ROMA ÖNSEGÍTŐ KÖZHASZNÚ EGYESÜLET (é. n.): Csereháti Roma Önségítő Közhasznú Egyesület. <http://autonomia.hu/hu/text/cserehati-roma-onsegito-kozhasznu-egyesulet/> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- FORGÓ Sándor (2013): Az újmédia hatása. In: NAGY-KIRÁLY Vivien (szerk.): *Médiatudatosság az oktatásban*. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Budapest. 95–102. <http://mek.oszk.hu/13500/13534/13534.pdf> (Letöltés ideje: 2018. január 6.)
- GINSBURG, Faye (1999): Shooting Back: From Ethnographic Film to Indigenous Production/Ethnography of Media. In: MILLER, Toby – STAM, Robert (eds): *A Companion to Film Theory*. Blackwell Publishing, London. 295–322.
- GLÓZER Rita (2008): *Diskurzusok a civil társadalomról*. L'Harmattan, Budapest.
- GUNTHER Dóra (2016): *Interjú Siroki Lászlóval*. Kézirat.

- MOLNÁR Judit (2008): *Romák és magyarok attitűdjei a 17 észak-csereháti településen*. <http://www.uni-miskolc.hu/~ecomojud/publika/attitudmj.pdf> (Letöltés ideje: 2016. július 24.)
- PAPP Z. Attila (2014): A kisebbségi média és identitástermelés viszonyrendszere. In: APRÓ István (szerk.): *Média és identitás*. Médiatudományi Intézet, Budapest. 11–37.
- RÉVÉSZ Béla (2007): A Fekete Doboz – 20 éve. *Beszélő* 12(7). <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-fekete-doboz-%E2%80%93-20-eve> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- ROMAKÉP MŰHELY (2015): *Közösség és identitás. A saját környezet dokumentálása*. DocuArt Mozi. 2015. március 25. <https://www.youtube.com/watch?v=Q221wBLz1tg&list=WL&index=430> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- ROMAKÉP MŰHELY (2016): *Cserehát hangja – Közösségi filmezés kistérségi falvakban*. DocuArt Mozi. 2016. április 13. <https://www.youtube.com/watch?v=VYPLBmLdnzk> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- VIRÁG Tünde (2010): *Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

VIDEÓK, VIDEÓCSATORNÁK

- Cserepressz (é. n.): A Cserepressz YouTube-csatornája. <https://www.youtube.com/user/cserepressz> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- Elemér csapata kis film – Egy cigány zenész élete. (2013) https://www.youtube.com/watch?v=j_IJVV8QTpc (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- Felsőzsolcán a kutya sem járt az árvíz után. (2010) <https://www.youtube.com/watch?v=M-v77mALr9s> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- Gyerekeinkért. (2013) <https://www.youtube.com/watch?v=YJeTl4tKhvs> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- Jogtalanul jogosan. (2010) <https://www.youtube.com/watch?v=1hx7-AmN1IJM> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- Médiaoktatás Halmajon (2013). <https://www.youtube.com/watch?v=osZ6U9VfstE> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- Médiaoktatás Kázmárkon. (2013) <https://www.youtube.com/watch?v=henCwSmIwC8> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- Roma News Production. <https://www.youtube.com/user/TheRomaNews> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)
- Sequence 01 (2013) <https://www.youtube.com/watch?v=bjl7ZDmumCc> (Letöltés ideje: 2016. július 15.)